

“Vaciptir bu kapıdan girene âdaba riayet”

EDEP-ERKÂN BİLMEK

BU BÖLÜMDE:

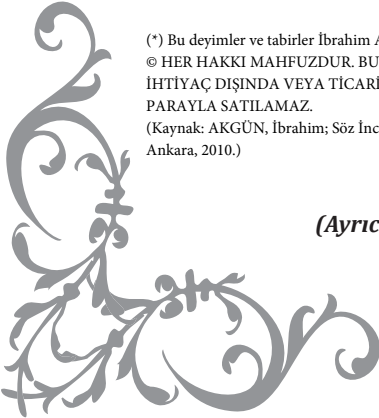
- **Âdap bilmek**
- **Edeb bir tâc imiş nur-i hüda’dan**

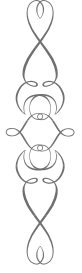
(*) Bu deyimler ve tabirler İbrahim AKGÜN’ün “Söz İncileri” isimli çalışmasından alınmıştır.

© HER HAKKI MAHFUZDUR. BURADA YER ALAN BİLGİLER KAYNAK BELİRTİLMEDEN KULLANILAMAZ, KİŞİSEL İHTİYAÇ DIŞINDA VEYA TİCARİ MAKSATLARLA KULLANILAMAZ, TEK VEYA BİRLEŞTİRİLEREK ÇOĞALTILIP DAĞITILAMAZ, PARAYLA SATILAMAZ.

(Kaynak: AKGÜN, İbrahim; Söz İncileri. (Osmanlı Şiirinden Seçmeler)Osmanlı Düşüncesinden Seçmeler-1. Kurtuba Yayınları. 496 sayfa. Ankara, 2010.)

(Ayrıca bakınız: İyi huy, güzel ahlak)

"Edep Ya Hu!"

Âdap bilmek

284. Âkil edepsizden edep öğrenir
Atâî

Akıllı kimse edepsiz kişiden edeple yaşamayı öğrenir.

Öyle ki hem edepsizin edep dışı davranışlarına bakarak edepli davranmayı, hem de edepsizin davranışlarının yol açtığı sonuçlara bakarak edeple yaşamının değerini öğrenir.

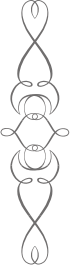
285. Aşkınız yularımızı elimizden kaçirtmıştır
Bize engel olan şey ise hayâ perdemizdir
Ahmed-i Hânî

Şark edebiyatının ünlü klasiği "Mem û Zîn" hikâyesinde, kadın kahramanlar Zîn ve Siti dadılarıyla konuşuyor: Hikâyenin erkek kahramanları olan ve kendilerini görüp âşık olan Mem ve Tacdin gibi kızlar da onlara âşık olmuşlar ve evlenmek istemektedirler. Ne var ki, kendi dünyalarına hâkim olan hayâ perdesi çok istedikleri evlilik için gerekli olan şeyleri yapmalarına engeldir.²¹

Hayâ perdesi, insanın yaratılıştta birlikte getirdiği cevherdendir. Bu cevher insana, onu insan yapan, hatta insanı hayvandan ayıran âr, hayâ, utanma ve edep gibi nitelikleri kazandırır. Hayâ cevheri İslam inanç ve değerleriyle güçlenir, İslam dışı inanç ve davranışlarla giderek aşınır. Karşı cinsler arasın-

21 Beytin Kürtçe aslı: *Işqa we celev ji me revaye/ Mani' li me perdeya heya ye.*

daki sınırların kaldırılmasına en büyük engel âr ve hayâdır. Beyite göre insanın dünyevi arzuları, onun nefsini azdırır ve nefsi zapt etme gücünü kırar ama hayâ insanın kendi kontrolünü elinde tutmasını sağlamaktadır. Yine beyit bize hikâyenin kahramanı kızların ağzından, hayâ engelinin kadında erkekten daha güçlü olduğunu söylüyor. Bu yüzden de kızlar, âşık oldukları Mem ve Tacdin’le evlenebilmeleri için gerekli olan şeyleri onların yapmalarını istemektedirler.

286. *Bağdâd’a yolun düşse ger ey bâd-ı seher-hîz
Âdâb ile var hizmet-i yârân-ı safâya
Rûhi-i Bağdâdî*

Ey sabah rüzgârı! Bağdat’a yolun düşerse birlikte güzel günler geçirdiğimiz dostlara nezaketle yaklaşıp hizmetlerinde bulun. (Böylece onlar senin kim olduğunu ve nereden geldiğini anlarlar.)

Rûhi-i Bağdâdî, dostların birbirinin dilinden anlayabileceğini aşağıdaki beyitle açıklıyor:

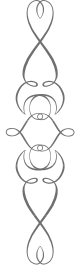
287. *Bu matla’-ı garrâyı oku ebkem ol anda
Mâ’lûm olur ahvâlimiz erbâb-ı vefâya
Rûhi-i Bağdâdî*

Bu parlak şiiri(n sadece ilk beytini) oku ve sus orada; durumumuzu o vefalı dostlar anlarlar. Ne güzel sözler, ne tatlı bir dildir bu: **Mâ’lûm olur ahvâlimiz erbâb-ı vefâya. Erbab-ı vefa:** Vefalı dostlar, “vefa” nedir bilenler.

288. *Kanda bilsün şâh-ı aşkun der-gehi âdâbını
Kûh-ken bir dağ eri Mecnûn yaban divânesi
Hayâlî Bey*

(Ferhad’la Mecnun) aşk padişahının kapısına gelmenin usulünü nereden bilsinler? Ferhad bir dağ adamı, Mecnun da çölün delisiydi.

289. *N'ola güstâh olursa pîş-i gülde bülbül ey NÂBÎ
Mürâât-i edeb dest ü dil-i mestâneden gelmez
Nâbî*

Ey Nâbî! Bülbül, gülün önünde küstahlaşırsa bunda şaşılacak ne var? (Bülbül gül için sarhoştur). Edebe uymak, sarhoşun yapabileceği bir şey değildir!

290. *Sakin terk-i edepten kû-yı mahbubu Hûda'dır bu
Nazargâh-ı ilâhidir, makam-ı Mustafa'dır bu
Nâbî*

(Burada) edebi terk etmekten sakın ki bulunduğumuz yer (yerleri ve gökleri) yaratanın sevgilisinin yurdu; (hem) Allah'ın nazargâhı (hem de) Muhammed Mustafa'nın makamıdır burası.

Makam bilmek... Makam bilmek ki ne para var ucunda, ne de makam... Hz. Resûlullah'ın makamını bütün makamların üstünde bilmek, orada ruh intizamı içinde, adapla davranmak. Devlet-i Aliye'nin âli makamlarında oturanlar, "Mekke'nin, Medine'nin hamisi, banisi benim" deyip "nazargâh-ı ilâhi"ye tepeden bakmaya cüret eder mi ki? Halifey-i Ruy-i Zemin'in elçileri, vekilleri şaşırır da "makam-ı Mustafa"ya saygısızlık ederler mi ki?! "Hayır, Osmanlı'ya haksızlık olur bu" diyeceğiz ama insan bu, beşerdir, şaşar mı şaşar! Nâbî, hafif bir saygı eksikliğine içerleyebilir, ama bize kalırsa, daha çok bir ikazda bulunuyor: Ey ümmet-i Muhammed yolcuları, burası diğer âlemlere açılan, anahtarı Rabbinizin elinde, şefaatchisi Muhammed Mustafa olan bir iklimin kapısıdır! Gaflet uykusunda oylanmayan, gönül kapısını açık tutabilen bu kapıdan o âlemleri görebilir ve günü gelince ötelere ötesine geçebilir! Nâbî, ferman buyuracak değil. Onun için de fıkihtan değil, adap kitabından okuyor. Bu beytin ait olduğu şiirin bir de hikâyesi var:

Hikâyesi: Hicaz'a gitmek üzere İstanbul'dan yola çıkan kervanda Şair "Sultanu'ş-şuara" Nâbî de bulunmaktadır. Kervan Medine-i Münevvere yakınlarında bir gece vakti konaklar. Tabidir ki, günlerdir süren yolculukta herkes yorgundur ve dinlenmeye ihtiyacı vardır. Bu yüzden, biraz sonra başlaya-

çak kutsal yolculuğun son merhalesi için herkes dinlenmeye çekilmiştir. Nâbî hariç. Bilge şair, kutsal topraklara girmiş olmanın ve Peygamberimizin mübarek kabrine yakınlaşmış olmanın verdiği heyecanla uyuyamamış, hatta bulunduğu yerde uzanamamıştır. Kervanda devlet büyükleri de yer almaktadır. Bu zevâttan bir zatın ayaklarını Medine-i Münevvere'ye doğru uzatarak yattığını gören, Nâbî-i Pir, edebiyat metinleri arasına olduğu kadar ahlâk ve idrak metinleri arasına girmeyi hak eden yukarıdaki iki mısranın başında yer aldığı bir şiiri irticalen ve yüksek sesle okumuştur. Şiiri dinleyen kervandaki herkes toplanır ama rivayet edilir ki bu şiirle ilgili asıl hadise daha sonra vuku bulacaktır:

Bir süre dinlenen kervan, “Medînetü'n Nebî”ye doğru yola koyulur, “Peygamber Şehri”ne gidiyorlar! Nurlu şehre (Medine-i Münevvere) vardıklarında sabah ezanı vaktidir. O sabah ezanı ki, ab-ı hayat gibi insan gönlüne akar, nurdan bir şimşek gibi insanı titreterek ikaz eder ve bir peri kızı gibi, kirden arınmış kalpleri cezbeder, Rivayet o ki, ezandan önce bütün camilerde, minarelerden şu ses yükselmektedir:

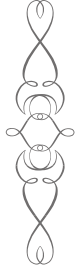
*Sakin terk-i edepten kû-yı mahbubu Hüda'dır bu
Nazargâh-ı ilâhidir, makam-ı Mustafa'dır bu*

Minarelerden yayılan bu sesle, merak içinde Medine-i Münevvere'ye giren yolcular namazları kılar ve sorarlar: -“Okuduğunuz sözler büyük şairin bir şiirindedir, üstelik bu şiir kısa bir süre önce yazıldı, siz bunları nereden biliyorsunuz?” Aldıkları cevap şaşırtıcıdır: - Hz. Resulullah bu gece rüyamıza girdi, bunları bize öğretti ve okumamızı emretti!

*291. Bunca günah, gösteriş ve zühdü kaldıramaz harabat
Vâciptir bu kapıdan her girene âdaba riayet
Mela Ahmedê Cezîrî*

Bunca göstermelik dindarlık, gösteriş ve günahı kaldıramaz bu tekke (veya cami, medrese) artık; bu kapıdan her girenin bir usul-erkânla hareket etmesi gerekir. (Şair, “insaf et, sen de öyle hareket et, yoksa ortalık riya ve günahattan geçilmez hale gelecek,” demek istiyor olsa gerektir.) Ne güzel bir

tabir: **Vâciptir bu kapıdan girene bir âdaba riayet! (Kesê bi vî derî ret divê bikit rî'ayet)** Her Kurumun kapısına yazılması gereken bir söz, söz değil bir düstur. Belki buradan bizim de dersimizi almamız gerekir: **Vâciptir bana her kapıdan girdiğimde âdaba riayet!** ²²

Edeb bir tâc imiş Nur-i Hüda'dan

292. Ayıran âdemi hayvandan edeptir
Ten-i âdemdeki can bil ki edeptir
Dil ü çeşm-i beşerin nûru edeptir
Edebi olmayan âdem değil âdem
Ayıran âdemi hayvandan edeptir
Ken'an Rifâî

Bil ki, ey insan, bedendeki can (bedene hayat veren) edeptir. (Sendeki cevheri tanı) edeptir gönlündeki ve gözlerindeki nur. Edebi olmayan (edebini yitiren) âdemoğlu (insan) olmaktan da çıkmıştır. (Çünkü yaratılıştta o edebi birlikte getirmişti. İnsanla hayvanı birbirinden ayırmak istiyorsan işte sana ölçü): İnsanı hayvandan ayıran şey de edeptir.

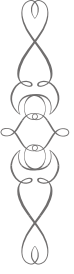
İnsanı edep üzerinden görmek, edeple tanımlamak, onu edebiyle insan sınıfına dâhil etmek veya hariçte tutmak. Tasavvufun bin tanımından biri de "insana edepli olmayı öğretmektir" olmalı. Bilen için medeniyetimizin sayısı bilinmez üstatlarının birinden bir ders almak ne büyük saadet.

293. Bu hikmetin aslını insan bilür
Zira insan edeb ü erkân bilür
Kaygusuz Abdal

Kaygusuz Abdal, hikmet evinin kapısının ancak edep - erkânla açılabileceğini söylüyor. Hikmet, ancak şirkten, kibir ve riyadan, çirkinliklerden arınmış ve tevazu ile alçalmış kalplere girer. Dünya hayatında bile öyle değil mi: Edeple hareket, bize olmadık kapıları açabilir, edep dışı davranış da açık kapıları bile yüzümüze kapatabilir, değil mi?

22 Beytin aslı Kürtçedir: Gunah û zuhd û tamat hilnagirit xerabat/ Kesê bi vî derî ret divê bikit rî'ayet

294. *Edeb bir tâc imiş nûr-i Hüdâdan*
Gey ol tâcı emin ol her belâdan
Lâedri

Edep, Allah nurundan başa giyilen bir tac imiş; sen de o tacı giy (edepli ol ki), her belâdan emin olursun.

Beytin Farsça aslı:

Edep tâcist ez nur-i ilâhî
Binih ber ser revî her ca ki hâhi

295. *Edeb ez ki amuhti?*
Ez bî edeban ki.
Sadi Şirazi

(Sadi'ye sordular): Edebi kimden öğrendin? Edepsizlerden öğrendim. (Öyle ki, onlardan gördüğümün aksini yaptım, edepli oldum).

296. *Edebdir tâc-ı Rabbânî*
Komazlar her başa ânı
Sun'ullâh-ı Gaybî

Allah yolundan gitmenin alameti edeptir; (onun içindir ki), her başa (veya edepli olmayanın başına) yakıştırap giydirmezler o tacı. Yani herkes tacını kendi kazanır.

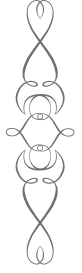
297. *Edep hoştur, edep hoştur ilâhi*
Edepsizlik hor eder padişahi
Lâedri

Ya İlâhi, edep hoştur, güzeldir (ve insanı da yüceltir); ama edepsizlik padişahı bile küçük düşürür.

298. *Ehl-i diller arasında aradım kıldım talep*
Her hüner makbul imiş illa edep illa edep
Lâedri

Gönül ehli arasında değer verilen şeyleri aradım, sordum; her şeye değer verildiğini gördüm ama en değerli şeyin edep olduğunu anladım.

Açıklama: Edeb Ya Hu: Bu söz edepli olmaya Allah adıyla davettir.

Osmanlı'da dergâhlarda, mektep ve medreselerde "edep" ilk ve vazgeçilmez bir dersti. Sosyal kurumlar, özellikle eğitim kurumlarında en iyi görünen bir duvarda, bazen de aynı zamanda giriş kapılarında "**Edeb Ya Hu**" yazardı (Tabir hakkında daha fazla açıklama için bakınız: Tören Sözleri, Levha yazıları)

299. *Ey benüm şî'rüme nazire diyen*
Çıkma rah-ı edepden eyle hazer
Necâtî

Ey benim şiirime taklit diyen adam; edep yolundan çıkmaya dikkat et, özen göster!

300. *Gönlümde talep inâyet eyle*
Hâhişte edep inâyet eyle
Şeyh Galib

(Ya Rab): Gönlümde istek ateşini yak; istek ve davranışlarımda edebe uymamı nasip et!

Dünya hayatımızı ve toplumsal ilişkilerimizi düzenlemekte edebi rehber almak, alan insana rahatlık ve huzur getirir. İnsanların birbirlerini çiğnediği, ille de benim dediğim olsun dedikleri bir yerde edeple hareket etmek çok şeyin seyrini değiştirebilir. Firavun, şeytanla aynı sebepten (kibrinden dolayı) tanrılık iddiasında bulunur ve kimin haklı olduğunun anlaşılması için kâhin ve sihirbazlarını Hz. Musa ile yarıştırmak ister. Taraflar kendisinin önünde bir araya geldiklerinde bastonlarını yarıştıracak olan Firavun'un sihirbazları Hz. Musa'ya edeple yaklaşırlar:

— Ya Musa, sen mi başlarsın, yoksa biz mi başlayalım?

— Buyurun siz başlayın diyen Musa, müsabakayı kazandığında Allah, müsabakaya itina ile yaklaşan o sihirbazlara insaf ihsan eder ve kendilerine hidayet nasip olur. Kibirlenen Firavun'un akıbetini ise bilmeyen yoktur.

Yalnız insanlara değil, hayvanata ve eşyaya karşı edeple davranmak bile insana çok şey öğretir ve kazandırır. Denir ki, eşyaya edeple davranana eşya da hizmet eder.

*301. Kabiliyyet dâd-ı Hak'tır her kula olmaz nasîb
Sad hezâr terbiyye etsen bî-edep olmaz edîb
Lâedri*

(Edepli olma) kabiliyeti bir Allah vergisidir, her kula nasip olmaz; edepsizliği kişiliğine yerleşmiş insanı yüz bin kere terbiye etsen de, edeple hareket edemez.

*302. Örter ayıbını insanın hep
Ne güzel elbiseymiş esvab-ı edep
Lâedri*

“Edep” denilen bu örtü ne de güzel bir elbiseymiş; (öyle ki giyinmesini bilen için), insanın bütün ayıplarını örter.

